

GRZEGORZ RONEK

WIELKA BRYTANIA WE WSPÓLNOTACH EUROPEJSKICH I UNII EUROPEJSKIEJ

Członkostwo Wielkiej Brytanii we Wspólnotach Europejskich i Unii Europejskiej ma wyjątkowy charakter. Było ono poprzedzone licznymi rozważaniami, częściowo wynikającymi z niepewności w obliczu nigdy niesprawdzonych empirycznie procesów, częściowo z przekonania o wciąż utrzymującej się potęgze własnego imperium, częściowo wreszcie ze skrywanej lub jawnej niechęci do podporządkowania się tym siłom, które demonstrowały – w poczuciu swoich przewag, rzeczywistych czy potencjalnych – inicjatywę integracyjną¹. Brytyjskie obawy i sceptycyzm w stosunku do procesów integracji europejskiej były widoczne od dawna, a uległy nasileniu z chwilą uzyskania pełnego członkostwa we Wspólnotach Europejskich. Należy podkreślić, iż kwestia europejska była tu zazwyczaj narzędziem polityki wewnętrznej. Traktowano ją jako swoisty środek nacisku wobec przeciwników politycznych lub oponentów z własnej partii. O innych państwach Europy myślano głównie w kategoriach równoważenia wpływów. Zasadniczym celem brytyjskiej polityki zagranicznej było zawsze zapobieżenie wyłonieniu się na kontynencie dominującego mocarstwa. Przez cały wiek XVIII Londyn budował koalicje i sojusze przeciwko Francji. W wieku XX główne zagrożenie stanowiły Niemcy. Instynktowna niechęć Brytyjczyków do integracji europejskiej wynikała więc z przekonania, iż w istocie chodzi tu o pod-

Dr GRZEGORZ RONEK – adiunkt Katedry Teorii Polityki Instytutu Politologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: grzegorz.ronek@kul.pl

¹ M. Dobroczyński, *Ekonomiczne mocarstwa Unii Europejskiej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2002, s. 128. Także: D. Childs, *Britain since 1945*, London & New York: Routledge 2001, s. 42.

porządkowanie kontynentu jednemu silnemu państwu². Zależnie od rozwoju sytuacji, do dziś obawy te są skierowane również w stronę Niemiec albo Francji. Najczęściej jednakże w stronę obu tych krajów jednocześnie. W konsekwencji charakterystyczną cechą brytyjskiej polityki europejskiej od początku udziału Londynu w kontynentalnych instytucjach były – najczęściej nieudane – próby rozbięcia sojuszu francusko-niemieckiego³.

Brytyjską politykę wobec Europy zawsze cechował także daleko posunięty pragmatyzm i instrumentalizm, u podstaw których leżała ochrona interesu narodowego. Należy stwierdzić, iż Wielka Brytania nie była na marginesie europejskich procesów integracyjnych. Jednakże jej udział w nich miał charakter selektywny, wynikający z bardziej niż gdzie indziej rozwiniętego podejścia instrumentalnego (*instrumental approach*) w stosunku do Europy⁴. Wielka Brytania zawsze akceptowała członkostwo we Wspólnotach Europejskich wtedy, gdy jego brak mógłby być niekorzystny dla jej interesów narodowych, głównie w wymiarze gospodarczym.

W Wielkiej Brytanii dziedzictwo historyczne, prawo, tradycje intelektualne i religia ukształtowały szczególny nurt kultury, niekiedy zintegrowany z resztą Europy (cztery stulecia rzymskich rządów), ale często szukający odrębności. Pragmatyczne tradycje *common law*, przeniesione do anglojęzycznego świata, różniły się od kodeksowego prawa rzymskiego. Również Kościół anglikański był specyficzny, gdyż można go określić jako narodowy i indywidualistyczny. Kraj ten nie był pod obcą okupacją, a stabilne państwo narodowe (jeszcze przed powstaniem Wielkiej Brytanii) rodziło aroganckie poczucie wyjątkowości widoczne u Szekspira czy w opowieściach żeglarzy. Należy pamiętać, że brytyjską państwowość stworzyli żeglarze i kupcy. Dzięki potężnej flocie i przemysłowi powstało dumne, światowe imperium⁵. I właśnie jego rozpad, do którego przyczyniła się II wojna światowa, spowodował, iż pozycja Wielkiej Brytanii w świecie znacząco się osłabiła. To spowodowało konieczność i potrzebę zbliżenia z tworzącymi się Wspólnotami Europejskimi. Nastąpiło to późno, bo dopiero w 1973 roku. Bez wątpienia przyczynił się to tego kryzys energetyczny, który jeszcze bardziej osłabił gospodarkę brytyjską. Jak więc z tego wynika, od początku członkostwo Wielkiej Brytanii we Wspólnotach Europejskich i późniejszej Unii Europejskiej wynikało tylko i wyłącznie ze stanu „uświadomionej konieczności”,

² W.H. Greenleaf, *The British Political Tradition*, vol. II: *The ideological heritage*, London: Routledge 1983, s. 362.

³ Tamże, s. 363.

⁴ A. May, *Britain and Europe since 1945*, London & New York: Longman 1999, s. 5.

⁵ M. White, *Kontynent odcięty*, „Gazeta Wyborcza” z 28-29 stycznia 2012, s. 36.

podsygniętego względami czysto pragmatycznymi. Charakterystyczną cechą tego członkostwa było nieustanne podkreślanie przez Brytyjczyków swojej specyfiki i wyjątkowości. Z drugiej strony brytyjska polityka europejska była i nadal jest bardzo silnie zdeterminowana polityką wewnętrzną. Przedstawienie specyfiki i uwarunkowań członkostwa Wielkiej Brytanii we Wspólnotach Europejskich i Unii Europejskiej jest zasadniczym celem artykułu. Innym celem jest także zwrócenie uwagi na fakt, iż kraj ten uczestniczył w wielu inicjatywach integracyjnych, jednakże tylko w tych, z których miał lub mógł mieć jednoznaczne korzyści (dotyczy to chociażby inicjatywy Brytyjczyków utworzenia wspólnego rynku czy zdecydowane poparcie przez nich procesów poszerzania późniejszej Unii Europejskiej, w tym także o Polskę). Jednocześnie pozostaje on wciąż krajem o wielkim potencjale gospodarczym, z którym należy się liczyć.

1. PIERWSZE INICJATYWY INTEGRACYJNE (1947-1957)

Procesy związane z politycznym i gospodarczym zacieśnianiem współpracy między krajami Europy Zachodniej uległy intensyfikacji po II wojnie światowej. Powojenne zniszczenia gospodarek światowych, a tym samym konieczność ich odbudowy i modernizacji postawiły nowe wyzwania ekonomiczne, które przerażały możliwości pojedynczych krajów. Konieczne więc było połączenie działań, które przyspieszyły Stany Zjednoczone, występując z planem udzielenia pomocy krajom Europy Zachodniej (tzw. Plan Marshalla, 1947). Przewidywał on udzielenie kredytów pod warunkiem, że państwa uczestniczące w tym planie opracują wspólny program odbudowy gospodarek i podziału tych kredytów. W tym celu w 1948 roku powstała Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej, której współzałożycielem była również Wielka Brytania⁶. Inicjatywa ta wynikała przede wszystkim z przesłanek o charakterze pragmatycznym, gdyż dzięki temu Brytyjczycy stali się później głównym beneficjentem Planu Marshalla⁷. Należy podkreślić, iż początkowo (w latach czterdziestych XX wieku) Wielka Brytania aktywnie popierała działania integracyjne. Przejawem tego było współtworzenie przez Wielką Brytanię (z inicjatywy W. Churchilla) w 1948 roku Ruchu Europejskiego, którego celem miało być powstanie wspólnej płaszczyzny współpracy między tym krajem a kontynentem. Jedną z najbardziej znanych inicjatyw w jego ramach

⁶ Organizacja ta została przekształcona w 1961 roku w Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Zob. J. Ramsden, *The Oxford Companion to Twentieth Century British Politics*, Oxford: Oxford University Press 2005, s. 487.

⁷ Tylko w ramach pomocy militarnej otrzymali oni w latach pięćdziesiątych XX wieku blisko 7 bln \$ z 13 bln \$ przeznaczonych na ten cel. Tamże.

była koncepcja Wielkiej Brytanii jako „trzeciej siły” (*third force*) w Europie, mającej stanowić przeciwwagę dla wpływów USA i ZSRR⁸.

Wielka Brytania generalnie jednak odnosiła się do procesów integracji europejskiej sceptycznie (z wyjątkiem pierwszych lat powojennych, gdzie wyżej wymienione inicjatywy Brytyjczyków wynikały z potrzeby skorzystania z pomocy w ramach Planu Marshalla). Wynikało to z następujących powodów: silne związki gospodarcze w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (*Commonwealth*), „specjalne stosunki” (*special relationship*) z USA, wyraźna determinacja laburzystowskiego rządu Clementa Attlee do utrzymania pełnej kontroli nad gospodarką oraz długa tradycja nieangażowania się w układy polityczne. Istniało także silne poczucie „inności” w stosunku do Europy⁹. Ernest Bevin – minister spraw zagranicznych w rządzie C. Attlee twierdził, iż „Wielka Brytania zawsze różniła się od Europy i tym samym nie ma pełnej możliwości integracji z nią”¹⁰. Poglądy te znalazły odzwierciedlenie w konkretnych działaniach. Wielka Brytania nie weszła w skład utworzonej w 1951 roku Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS)¹¹. Bezpośrednim tego powodem był fakt, iż EWWiS powstała z inicjatywy Francji (Roberta Schumana), popierającej supranarodową (skrajnie federalistyczną) wizję integracji europejskiej. Wielka Brytania sprzeciwiała się jej, argumentując, iż wizja ta nieuchronnie doprowadziłaby do powstania „superpaństwa”, co z kolei spowodowałoby „rozmycie się” tożsamości brytyjskiej. Istotną przyczyną odrzucenia przez Wielką Brytanię członkostwa w EWWiS była także kwestia stosunków gospodarczych w ramach *Commonwealthu*. Rząd brytyjski podkreślał, że tylko 25% wymiany handlowej odbywało się z Europą, a pozostałe 75% z krajami pozaeuropejskimi¹². Londyn był nadal centrum drugiego co do wielkości systemu wymiany gospodarczej na świecie i nadal chciał odgrywać kluczową rolę. Rozpad imperium brytyjskiego spowodował wzrost przemysłowej konkurencji ze strony państw trzecich, korzystających z ułatwionego dostępu do rynków zamorskich. A chociaż preferencje celne w obrotach między członkami *Commonwealthu* utrzymywały się,

⁸ Ruch Europejski został utworzony w październiku 1948 roku i był efektem porozumień zawartych na kongresie, który odbył się w Hadze w maju tegoż roku. Jego honorowymi przewodniczącymi zostali: W. Churchill, A. de Gasperi, L. Blum, P.H. Spaak. Zob. R a m s d e n, *The Oxford Companion*, s. 232-233.

⁹ G r e e n l e a f, *The British Political*, s. 357.

¹⁰ S. I n g l e, *The British Party System*, Oxford: Blackwell 1987, s. 75.

¹¹ Była to pierwsza ze wspólnot europejskich utworzona przez tzw. szóstkę (The Six): Belgię, Francję, Holandię, Luksemburg, RFN i Włochy. Jej celem było powstanie wspólnego rynku surowcowego, co miało zwiększyć wydajność w tych gałęziach przemysłu. Zob. L. C i a m a g a [i in.], *Unia Europejska. Podręcznik akademicki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002, s. 14.

¹² C h i l d s, *Britain since*, s. 42.

to ich znaczenie było już drugorzędne. Skutkowało to znacznym ograniczeniem brytyjskiej ekspansji eksportowej, prowadząc do znacznego deficytu w handlu zagranicznym.

Innym powodem odrzucenia przez laburzystowski rząd francuskiego programu integracyjnego było także dojście do władzy Chrześcijańskiej Demokracji w takich krajach, jak Włochy, Niemcy czy Francja¹³. Obawiano się, że Europa mogłaby się stać „klerykalna i reakcjonistyczna”¹⁴. Również konserwatyści po dojściu do władzy w 1951 roku negatywnie ustosunkowali się do zaawansowanego współdziałania z integracyjną „szóstką”. Wierzono, że Wielka Brytania nadal może stanowić centrum wielkiej międzynarodowej wspólnoty ekonomiczno-politycznej, a nie być „małą, zatłoczoną wyspą u zachodnich wybrzeży kontynentalnej Europy”¹⁵.

Wielka Brytania nie uczestniczyła także w dalszych etapach integracji europejskiej. W czerwcu 1955 roku na konferencji w Messynie spotkali się ministrowie spraw zagranicznych krajów EWWiS. Brytyjczycy zlekceważyli to spotkanie i dla okazania tego wysłali swojego przedstawiciela tylko do tzw. komitetu Spaaka¹⁶ w randze niskiego urzędnika ministerstwa. Spowodowało to kryzys w relacjach brytyjsko-europejskich. W jego wyniku Wielka Brytania nie podpisała Traktatów Rzymskich (1957), powołujących Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG) oraz Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EWEA). Prawdziwe przyczyny tego stanu rzeczy pozostały niezmiennie: chęć Londynu do odgrywania szczególnej roli w ramach Commonwelthu oraz bliska współpraca z USA były głównymi argumentami za nieangażowaniem się we wspólny rynek europejski. Zamiast tego Brytyjczycy sformułowali tzw. Plan G, który zakładał powstanie, obejmującej całą Europę Zachodnią, strefy wolnego handlu (FTA – Free Trade Area), a powstała EWG miała się z nią uzupełniać¹⁷. Plan ten odzwierciedlał stanowisko Wielkiej Brytanii, która dostrzegała potrzebę współpracy gospodarczej w Europie, ale jednocześnie sprzeciwiała się jej supranarodowym

¹³ Do najbardziej znanych indywidualności reprezentujących ruch chadecki w omawianym okresie należeli: Alcide de Gasperi (Włochy), Konrad Adenauer (Niemcy), Robert Schuman (Francja), którzy opowiadali się za federacyjną koncepcją Europy, opartą na chrześcijańskich korzeniach i wartościach. Federacyjną koncepcję Europy proponował także Winston Churchill, ale rozumianą jako „Stany Zjednoczone Europy”. M. G e h l e r, W. K a i s e r, *Christian Democracy in Europe since 1945*, vol. II, Oxford: Routledge 2004, s. 234-258.

¹⁴ A. N i c h o l l s, *Britain and the EC: the historical background*, London: Macmillan 1990, s. 23.

¹⁵ Tamże, s. 24.

¹⁶ Paul Henri Spaak – minister spraw zagranicznych Belgii, autor słynnego raportu (1956), który stał się podstawą podpisania rok później Traktatów Rzymskich.

¹⁷ R a m s d e n, *The Oxford Companion*, s. 569.

elementom oraz podejmowaniu zbyt wielu decyzji na poziomie wspólnotowym. Tradycyjne związki z Commonwealthem oraz postulaty ochrony brytyjskiego rolnictwa (wielokrotnie wysuwane także później) stały się powodem upadku tej koncepcji. Były bowiem nie do przyjęcia, szczególnie przez Francję. Pod wpływem sugestii i nacisków ze strony Szwecji i Szwajcarii, a także środowisk biznesowych w maju 1959 roku konserwatywny rząd Harolda Macmillana zgodził się na powołanie Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu¹⁸. Jego cele były następujące: przeciwdziałanie wchodzeniu w orbitę wpływów EWG państw jeszcze do niej nienależących (co prowadziłoby do zdominowania Europy przez EWG) oraz ochrona brytyjskiej wymiany handlowej z krajami należącymi do tego stowarzyszenia.

2. OFICJALNE PRZYSTĄPIENIE WIELKIEJ BRYTANII DO WSPÓLNOT EUROPEJSKICH

Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku brytyjska polityka w stosunku do integrującej się Europy zaczęła się stopniowo zmieniać na rzecz wzajemnego zbliżenia. Przyczyny tego stanu rzeczy były następujące: a) sytuacja ekonomiczna Wielkiej Brytanii, która zdała sobie sprawę, że coraz bardziej cofała się w stosunku do krajów EWG (dla przykładu – w 1965 roku roczny wzrost gospodarczy Wielkiej Brytanii wynosił tylko 2%, podczas gdy dla krajów EWG przeciętnie 6,5%)¹⁹; b) rozpad imperium brytyjskiego – Wielka Brytania dostrzegała możliwość umocnienia swojej pozycji na arenie międzynarodowej i odzyskania części utraconych wpływów poprzez większe zbliżenie z Europą; c) kryzys sueski²⁰. Wyraźnie więc widać, że przyczyny zmiany stosunku Wielkiej Brytanii do procesów integracyjnych na kontynencie miały charakter zdecydowanie pragmatyczny. W tej sytuacji ekipa konserwatywnego premiera Harolda Macmillana zdecydowała się 22 lipca 1961 roku złożyć wniosek o członkostwo Wielkiej Brytanii we Wspólnotach Europejskich. Inicjatywa ta wyszła ze strony ministerstwa finansów, spraw zagranicznych oraz

¹⁸ European Free Trade Association (EFTA) – w jego skład weszły: Austria, Dania, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja i Wielka Brytania. Uległa osłabieniu już w latach sześćdziesiątych XX wieku, kiedy to Wielka Brytania zgłosiła swój akces do EWG. W 1992 roku kraje wchodzące w skład EFTA utworzyły Europejski Obszar Gospodarczy (EOG). Stanowiły go: Islandia, Norwegia, Liechtenstein, Szwajcaria (odrzucała członkostwo w referendum, które odbyło się jeszcze w tym samym roku). Tamże, s. 230.

¹⁹ P. Dorey, *British Politics since 1945*, Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell 1995, s. 75.

²⁰ U. Kitzinger, *Diplomacy and Persuasion: How Britain Joined the Common Market*, London: Macmillan 1973, s. 85.

wpływowych kręgów biznesowych. Argumenty były następujące: członkostwo w EWG wymusiłoby modernizację brytyjskiej gospodarki poprzez zwiększenie konkurencyjności w wyniku dostępu do nowych rynków zbytu. Negocjacje, na czele których stanął premier Edward Heath, rozpoczęły się w październiku 1961 roku i kiedy wszystko wskazywało na to, że zakończą się sukcesem, 14 czerwca 1963 roku francuski prezydent Charles de Gaulle zgłosił *veto*. Główną przyczyną takiego stanowiska była obawa przed amerykańsko-brytyjską współpracą militarną (szczególnie w zakresie broni atomowej). Francuski prezydent traktował Wielką Brytanię jako „konja trojańskiego” Waszyngtonu²¹. Obawiał się, że sojusz Wielkiej Brytanii z USA spowodowałby zbyt daleko idące wpływy tych ostatnich w Europie.

Laburzystowski rząd premiera Harolda Wilsona (1964-1970) ponownie rozpoczęła działania, mające na celu przystąpienie Wielkiej Brytanii do Wspólnot Europejskich. Były one spowodowane słabnącą popularnością programu rządu, utratą rynków zbytu w ramach Commonwealthu (kraje wchodzące w jego skład zwróciły się w tym czasie w stronę Japonii, która w większym stopniu niż Wielka Brytania zliberalizowała swój rynek), a także ochłodzeniem stosunków z USA w związku z wojną wietnamską. Dnia 2 maja 1967 roku rząd H. Wilsona wydał specjalny komunikat, w którym wyrażał wolę przystąpienia do Wspólnot Europejskich. Jednakże i tym razem, z podobnych co wcześniej względów, Francja (prezydent Charles de Gaulle) zawetowała brytyjską akcesję²².

Sytuacja uległa zmianie dopiero w maju 1969 roku, kiedy Ch. de Gaulle ustąpił, a jego następcą został Georges Pompidou, który nie był już tak sceptyczny w stosunku do Wielkiej Brytanii jak jego poprzednik. W grudniu 1969 roku zadeklarował swoje poparcie dla wejścia tego kraju do Wspólnot. Oficjalne negocjacje rozpoczęto 30 czerwca 1970 roku (ze strony brytyjskiej przewodniczył im przedstawiciel rządzącej Partii Konserwatywnej Geoffrey Rippon). Podczas rozmów napotkano liczne trudności, z których do największych należała kwestia wysokości brytyjskiej składki do budżetu wspólnotowego²³. Innym problemem do rozwiązania była także kwestia ochrony produktów mlecznych pochodzących z Nowej Zelandii oraz producentów cukru z krajów Commonwealthu. W dalszej kolejności pojawiły się problemy dotyczące kursu funta szterlinga oraz udostępnienia krajom Wspólnoty brytyjskich łowisk²⁴. Ostatecznie uzgodniono pięcio-

²¹ J. Frankel, *British Foreign Policy 1945-1973*, London: Macmillan 1975, s. 306.

²² C.J. Bartlett, *A History of Postwar Britain*, London: Longman 1977, s. 56-62.

²³ Ostatecznie uzgodniono, że Wielka Brytania wpłaci do niego 150 mln funtów w 1973 roku (8,64%) i 350 mln funtów (18,9%) w 1978 roku. Dorey, *British Politics*, s. 130.

²⁴ P. Hennesy, *Whitehall*, London: Fontana 1990, s. 38-51.

letni okres przejściowy dla dostosowania brytyjskich taryf celnych do wspólnotowych²⁵.

Wynegocjowane warunki członkostwa wymagały akceptacji Parlamentu. Laburzyści skorzystali z okazji, aby przeprowadzić atak na rząd Partii Konserwatywnej²⁶. Wyraźnie podkreślali, że członkostwo Wielkiej Brytanii w EWG jest możliwe tylko pod warunkiem zabezpieczenia jej interesów w ramach Commonwealthu²⁷. Na specjalnej konferencji Partia Pracy odrzuciła wszystkie najważniejsze warunki członkostwa. Przeciw opowiedzieli się tak znani działacze laburzystowscy, jak H. Wilson, J. Callaghan czy A. Crosland. W tej sytuacji istniała obawa, że gdyby na stronę Partii Pracy przeszli przeciwnicy integracji po stronie konserwatystów, rząd premiera E. Heatha przegrałby głosowanie w Izbie Gmin. Jednakże do takiej sytuacji ostatecznie nie doszło. W dniu 28 października 1971 roku odbyło się ostateczne głosowanie. Jego wyniki były następujące: 355 głosów „za” i 244 „przeciw (w tym laburzyści: 66 „za” i 198 „przeciw”, a konserwatyści: 282 „za” i 39 „przeciw”)²⁸. Dnia 22 stycznia 1972 roku Wielka Brytania podpisała Traktat Akcesyjny, a 1 stycznia 1973 oficjalnie dołączyła do Wspólnot Europejskich.

3. PARTIA KONSERWATYWNA I PARTIA PRACY WOBEC INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ (1973-1997)

Stosunki brytyjsko-europejskie to problem, który wyjątkowo przekracza pozycje partyjne, wywołując spory i osłabiając dyscyplinę wewnątrz obu dominujących partii w Wielkiej Brytanii (Partii Pracy i Partii Konserwatywnej). W latach siedemdziesiątych XX wieku kwestia europejska najsilniej dzieliła Partię Pracy. Laburzyści oficjalnie sprzeciwiali się przystąpieniu do Wspólnot Europejskich na zasadach wynegocjowanych przez konserwatystów. W *Laburzystowskim programie dla Wielkiej Brytanii* z roku 1973 stwierdzano, iż najważniejsze cele powinny być następujące²⁹: a) dodatkowe wsparcie dla brytyjskiego rolnictwa m.in. poprzez wprowadzenie zwiększonych subsydiów dla producentów mięsa, przywró-

²⁵ Tamże, s. 53.

²⁶ W roku 1971 wydano tzw. *Industrial Relations Act*, który obniżał brytyjskie cła, przede wszystkim na żywność. Wywołało to wzrost krytyki wobec rządu konserwatystów. Zob. M. Moran, *The Politics of Industrial Relations*, Basingstoke 1977, s. 21.

²⁷ *The Labour Party Manifesto 1970*, Labour Party Yearbook 1970, Labour Party Archive, London 1970, s. 5-9.

²⁸ D. Butler, U. Kitzinger, *The 1975 Referendum*, Basingstoke: Macmillan 1976, s. 12.

²⁹ *Labour's Programme for Britain*, Labour Party Yearbook 1973, London 1973, s. 30.

cenie dotacji dla eksportu cytrusów z krajów Commonwealthu czy wsparcie produkcji mleczarskiej; b) wprowadzenie „nowych i uczciwych” sposobów finansowania Wspólnot; wyraźnie stwierdzano, że „podatki nie powinny stanowić tzw. zasobów własnych” i nie można akceptować sytuacji, w której najwięcej środków jest przeznaczanych na Wspólną Politykę Rolną, z której niektóre kraje (Francja) czerpią nieproporcjonalne korzyści w stosunku do tego, co wpłaciły; c) zdecydowane odrzucenie członkostwa w Europejskim Związku Walut³⁰; d) brak zgody na harmonizację stawek podatku VAT i dostosowanie brytyjskich stawek tego podatku, jeśli wiązałoby się to z dodatkowymi obciążeniami fiskalnymi kraju; e) najważniejsze kwestie dotyczące polityki gospodarczej i podatkowej powinny być rozstrzygane przez Parlament brytyjski, a nie na szczeblu wspólnotowym; f) przeprowadzenie ogólnonarodowego referendum nt. członkostwa Wielkiej Brytanii we Wspólnotach. Jeśli wynik okaże się negatywny, to należy się z nich wycofać.

Kiedy w 1974 roku Partia Pracy doszła do władzy, jej kierownictwo opowiedziało się za przeprowadzeniem takiego referendum. Prawdziwą przyczyną tej inicjatywy stał się rozłam wewnątrzpartyjny, gdzie lewicowe skrzydło partii nawoływało do wycofania się Wielkiej Brytanii ze Wspólnot. Jego przedstawiciele twierdzili bowiem, że brytyjskie członkostwo stoi w sprzeczności z socjalistycznym programem Partii Pracy. Chodziło głównie o ograniczenia importowe, za których utrzymaniem opowiadała się laburzystowska lewica. Były one jednakże nie do pogodzenia z zasadami unii celnej, na których opierała się Europejska Wspólnota Gospodarcza. Referendum europejskie odbyło się ostatecznie 5 czerwca 1975 roku. Jego rezultaty były następujące: 67,2% głosujących opowiedziało się za członkostwem, 32,8% było przeciw. Frekwencja wyniosła 64,6%³¹. Nie oznaczało to jednak, że Wielka Brytania w sposób zasadniczy zmieni swoje poglądy na członkostwo we Wspólnotach. Naciski związków zawodowych spowodowały, że w 1979 roku Partia Pracy nawoływała do wycofania się ze struktur europejskich, jeśli nie zostaną zmienione warunki członkostwa³². W efekcie laburzystowski premier James Callaghan nie zgodził się na wejście

³⁰ Był to tzw. wąż walutowy, ustanowiony w 1972 roku, który przewidywał, że zmiany kursów walut państw członkowskich są dopuszczalne tylko w określonych granicach. Zob. M. Ahl i M. Szpunar, *Prawo europejskie*, Warszawa: C.H. Beck 2002, s. 220.

³¹ Butler, Kitzinger, *The 1975 Referendum*, s. 4-5.

³² Z biegiem czasu Partia Pracy zajęła jednak stanowisko nieco bardziej sprzyjające integracji europejskiej, głównie za sprawą przyjętej w 1989 roku Karty Socjalnej. Społeczne regulacje europejskie stwarzały nadzieję na obejście radykalnych reform premier Margaret Thatcher. Tę proeuropejską orientację, zapoczątkowaną przez Neila Kinnocka, kontynuowali jego następcy: John Smith i przede wszystkim Tony Blair.

Londynu do Europejskiego Systemu Walutowego³³, a manifest Partii Pracy z 1979 roku wyraźnie odrzucał „jakąkolwiek umowę międzynarodową, która zmuszałaby nas do zwiększenia bezrobocia, aby utrzymać sztywny kurs funta, a problemy walutowe krajów europejskich powinny być rozwiązywane w ramach szerszego kontekstu międzynarodowego (np. z pomocą Międzynarodowego Funduszu Walutowego)”³⁴.

Od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku kwestia europejska dzieliła natomiast Partię Konserwatywną. Entuzjazm wobec integracji europejskiej z lat siedemdziesiątych XX wieku nie trwał zbyt długo w związku z objęciem funkcji premiera w latach 1979-1990 przez Margaret Thatcher. Różnice na linii Londyn–Bruksela nabrały wyrazistego charakteru właśnie za jej premierstwa. Wyraz swoich poglądów nt. Europy M. Thatcher dała w słynnym przemówieniu wygłoszonym we wrześniu 1988 roku w Brugii, gdzie wypowiedziała się o EWG jako „europejskim superpaństwie, które wprowadza nową dominację Brukseli”³⁵. Przedstawiając swoją wizję integracji europejskiej, M. Thatcher odrzuciła więc jej federalistyczną koncepcję, opowiadając się jednocześnie za „Europą opartą na przedsiębiorczości”, zdecydowanie negując „Europę protekcyjnistyczną”³⁶. Jednym ze znaczących osiągnięć premier Thatcher, będącym przejawem jej nieugiętości w relacjach ze Wspólnotami Europejskimi, było wywalczenie tzw. rabatu brytyjskiego³⁷.

³³ Europejski System Walutowy (ESW) został ustanowiony w 1979 roku w celu stabilizacji kursów walutowych krajów EWG. W jego ramach powstał tzw. Mechanizm Kursów Walutowych (MKW, ang. Exchange Rate Mechanism – ERM), który ustalał dopuszczalne pasmo wahań kursów walutowych wchodzących do MKW (początkowo +/- 2,25%, dla niektórych walut +/- 6%, od 1993 roku było to +/- 15%). W jego ramach powstała także Europejska Jednostka Walutowa (ang. European Currency Unit – ECU), oparta na koszyku walut wchodzących do ESW. Zob. T. Sporek, *Teoria i praktyka głównych założeń europejskiej unii walutowej*, „Studia Europejskie” 1997, nr 4, s. 93-99.

³⁴ *The Labour Party Manifesto 1979*, Labour Party Yearbook 1979, Labour Party Archive, London 1979, s. 9-12.

³⁵ Ramsden, *The Oxford Companion*, s. 78.

³⁶ Childs, *Britain since*, s. 265.

³⁷ Został on ustanowiony przez Radę Europejską na szczycie w Fontainebleau w 1984 roku, na którym premier M. Thatcher wypowiedziała słynne słowa: „I want my money back” (Chcę dostać swoje pieniądze z powrotem). Jest to swoista ulga w rocznym wkładzie Wielkiej Brytanii do budżetu wspólnotowego. Była ona spowodowana: a) małym sektorem rolniczym skutkującym niskimi wydatkami Wspólnoty na rolnictwo w Wielkiej Brytanii, b) dużym wkładem w finansowaniu budżetu wspólnotowego z powodu dużego udziału krajowego PNB liczonego do podstawy podatku VAT. W ramach obecnego mechanizmu kompensacyjnego 2/3 (66%) różnicy pomiędzy udziałem procentowym Wielkiej Brytanii w płatnościach VAT a jej udziałem procentowym w przydzielonych wydatkach Wspólnoty, mającym zastosowanie do ogólnej przydzielonej kwoty wydatków, są refundowane na rzecz Wielkiej Brytanii poprzez redukcję podstawy VAT. W ten sposób, od 1985 roku

Z biegiem czasu na brytyjskiej scenie politycznej nastąpiło więc swoiste odwrócenie ról. Podczas gdy Partia Pracy zajęła bardziej proeuropejskie stanowisko, rządzący konserwatyści zaczęli mieć istotne problemy z wewnętrzną opozycją wobec zjednoczonej Europy. Nasiliły się one na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Wymuszone odejście premier Thatcher w listopadzie 1990 roku było także konsekwencją sporów na tle brytyjskiej polityki wobec Unii Europejskiej³⁸.

Fala eurosceptycyzmu zaczęła narastać w związku z debatą ratyfikacyjną Traktatu o Unii Europejskiej (Traktatu z Maastricht, 1992), kiedy to następcą „Żelaznej Damy”, John Major, stanął w obliczu otwartego sprzeciwu ze strony szeregowych parlamentarzystów własnej partii. Podczas decydującego głosowania w Izbie Gmin aż 25 parlamentarzystów opowiedziało się przeciw swojemu rządowi, przyczyniając się tym samym do odrzucenia Traktatu. W tej sytuacji John Major zwrócił się do Izby Gmin o wyrażenie wotum zaufania dla całej polityki zagranicznej rządu. Deputowani tym razem udzielili poparcia premierowi i dzięki temu Traktat z Maastricht został ratyfikowany³⁹. Jednakże pod naciskiem ze strony przeciwników we własnej partii Major podjął decyzję o wyjściu Wielkiej Brytanii z Europejskiego Systemu Walutowego. Nie oznaczało to jednak końca konfliktów w Partii Konserwatywnej. Wkrótce do grona oponentów zaczęli przyłączać się także posłowie z ław „frontowych”, a nawet członkowie gabinetu (Michael Portillo, Norman Lamont). W 1995 roku premier Major wezwał swoich przeciwników, aby „stawili mu czoła lub ucichli” i złożył rezygnację ze stanowiska przewodniczącego partii⁴⁰. Jednak mimo reelekcji, nie zdołał zlikwidować

Wielka Brytania otrzymuje rabat swojego rocznego wkładu do budżetu, wynoszący 4,6 mld euro rocznie w okresie 1997-2003. Rabat ten jest finansowany wspólnie przez inne państwa członkowskie zgodnie z ich odpowiednimi udziałami w płatnościach VAT, przy czym Niemcy, Holandia, Austria i Szwecja płacą ¼ tego, ile powinien wynosić ich udział. Zob. S p o r e k, *Teoria i praktyka*, s. 96.

³⁸ Jednakże premier M. Thatcher przed samym odejściem zdołała jeszcze wprowadzić Wielką Brytanię do Europejskiego Systemu Walutowego (we wrześniu 1992 roku Wielka Brytania z niego wystąpiła). Kurs funta brytyjskiego wahał się w granicach +/- 6%. Tamże, s. 98.

³⁹ Wielka Brytania wynegocjowała tzw. *opt-out* (możliwość niebrania udziału) w stosunku do Karty Socjalnej Traktatu oraz w kwestii przyjęcia wspólnej waluty (wraz z Danią). Taką samą możliwość Wielka Brytania (wraz z Irlandią) uzyskała też w Traktacie Amsterdamskim (1997) w kwestii przyłączenia się do Układu z Schengen, znoszącego stopniowo kontrolę na wspólnych granicach wewnętrznych państw sygnatariuszy (były to wtedy: Belgia, Holandia, Luksemburg, Niemcy, Francja, Hiszpania, Portugalia). Traktat Amsterdamski, który wszedł w życie 1 maja 1999 roku, włączył dorobek prawny Schengen do dorobku prawnego Wspólnot Europejskich (*acquis communautaire*).

⁴⁰ A. J a s s e m, *Wielka Brytania a Wspólnoty Europejskie: aspekty ustrojowo-polityczne*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1, s. 71.

wewnątrzpartyjnych podziałów na tle stosunku do Europy, które przyczyniły się w znacznym stopniu do porażki wyborczej konserwatystów w 1997 roku⁴¹.

4. WIZJA EUROPY TONY'EGO BLAIRA

W 1997 roku wybory do parlamentu zdecydowanie wygrała Partia Pracy, a nowym premierem został Tony Blair. Przeorientował on swoją politykę w kierunku proeuropejskim i nie będąc bezkrytycznym entuzjastą zbliżenia z Europą, dostrzegał pragmatyczne powody budowy porozumienia z partnerami z Unii Europejskiej. Kluczowe dla jego strategii stało się przekonanie, że Unia Europejska będzie miała decydujące znaczenie dla przyszłości Wielkiej Brytanii bez względu na to, czy Londyn zdecyduje się na pełne uczestnictwo czy nie. I właśnie ta zasada miała stanowić punkt wyjścia dla uczynienia integracji z Europą kwestią ponadpartyjną. T. Blair starał się przekonać Brytyjczyków, że chcąc mieć realny wpływ na kształt zjednoczonej Europy, muszą włączyć się do jej budowy. Wielokrotnie podkreślał, że „Europa nie jest zagrożeniem dla Wielkiej Brytanii, lecz szansą”⁴². Zdecydowanie także opowiedział się przeciwko Europie federalistycznej, podkreślając, iż jej fundamentem powinny być silne, suwerenne państwa narodowe⁴³.

W koncepcji Europy T. Blaira istotną rolę odgrywały kwestie dotyczące ustroju gospodarczego Wielkiej Brytanii, szczególnie w kontekście nasilających się procesów globalizacji i konkurencji ze strony dynamicznie rozwijających się rynków azjatyckich. W swoim programie Blair opowiadał się za tzw. gospodarką mieszaną (*mixed economy*), która dążyłaby do synergii między sektorem publicznym a prywatnym, wykorzystując dynamikę rynku, mając jednak na względzie interes publiczny. Zakładała ona równowagę między interwencjonizmem państwowym a deregulacją, zarówno na szczeblu ponadnarodowym, jak i krajowym oraz lokalnym, a także równowagę między aspektem ekonomicznym w życiu społeczeństwa a tym, co się do sfery ekonomicznej nie zalicza⁴⁴. Znalazło to swój wyraz w koncepcji „socjalizmu rynkowego” (*market socialism*). Opierała się ona na wpisaniu składników mechanizmu rynkowego w szerszy kontekst społeczny, z zachowaniem tradycyjnych laburzystowskich wartości. „Nowa Labour wierzyła

⁴¹ Tamże.

⁴² T. Blair, *Trzecia Droga. Nowa polityka na nowe stulecie*, [w:] *Spory wokół Nowej Trzeciej Drogi*, red. T. Kowalik, Warszawa: Scholar 2001, s. 10.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ A. Giddens, *Trzecia Droga. Odnowa Socjaldemokracji*, tłum. H. Jankowska, Warszawa: KiW 1998, s. 89.

i wierzy w możliwość połączenia gospodarki wolnorynkowej ze sprawiedliwością społeczną, zapewnienia wolności jednostki oraz stworzenia szerszych możliwości dla wszystkich”⁴⁵. Współcześni laburzyści wyznaczyli więc siłom rynkowym określone granice. Uznali bowiem, że siły wolnej konkurencji nie służą interesowi publicznemu w sposób automatyczny, a pozostawione same sobie mają tendencję do umacniania nierówności społecznych. I właśnie w takich przypadkach siły rynku powinny podlegać regulacji⁴⁶.

T. Blair uznał za nieuchronne pogłębiające się procesy globalizacji. Opowiadał się jednocześnie za utrzymaniem częściowej interwencji państwa, szczególnie w takich dziedzinach, jak edukacja, system socjalny, bezpieczeństwo (prawdziwym przełomem miało być tu wprowadzanie dowodów osobistych). Uważał on, iż „to sektor prywatny a nie rząd w pierwszym rządzie generuje bogactwo i zatrudnienie. Niemniej władze centralne odgrywałyby istotną rolę w rozwijaniu konkurencyjnych rynków, zachęcaniu do długoterminowych inwestycji. Jednakże interwencja tych władz powinna być możliwie jak najmniejsza”⁴⁷. W polityce gospodarczej rząd Blaira przywiązywał dużą wagę do stworzenia struktury zapewniającej stabilność. Wprowadzono tzw. złotą regułę, która głosiła, iż w ciągu cyklu gospodarczego rząd mógł zaciągać pożyczki wyłącznie na inwestycje, a nie finansowanie bieżących wydatków, a dług netto „miał zostać utrzymany na stałym i rozsądnym poziomie”⁴⁸.

Ważnymi elementami, traktowanymi jako narzędzie polityki gospodarczej, były także edukacja i polityka oświatowa. Zdaniem Blaira głównym źródłem wartości konkurencji w nowoczesnej gospodarce jest kapitał intelektualny. Z tego wynika znaczenie, jakie jego rząd przykładał do oświaty i podnoszenia kwalifikacji. Nie chodziło tu tylko o szkoły, ale o permanentne kształcenie – aż po „uniwersytety trzeciego wieku”⁴⁹.

Poważnym wyzwaniem dla brytyjskiej gospodarki była możliwość przystąpienia tego kraju do strefy *euro*. Tony Blair wielokrotnie podkreślał, że jego rząd „w zasadzie” zamierzał wprowadzić wspólną walutę, ale tylko wtedy, gdy „okaże się to sukcesem w innych krajach”⁵⁰. Do korzyści płynących z tego członkostwa premier zaliczył: a) zwiększenie dostępu do nowych rynków zbytu dla towarów

⁴⁵ P. Mandelson, R. Liddle, *Can New Labour Deliver?*, London: Faber & Faber 1996, s. 17.

⁴⁶ Tamże, s. 22.

⁴⁷ Blair, *Trzecia Droga*, s. 18.

⁴⁸ A. Glyn, S. Wood, *Polityka ekonomiczna Nowej Partii Pracy*, [w:] *Spory*, s. 80.

⁴⁹ Blair, *Trzecia Droga*, s. 19.

⁵⁰ Zob. np. przemówienie T. Blaira na Dorocznej Konferencji Partii Pracy *The opportunity society*, Brighton, 25-30 września 2004, <http://www.labour.org.uk>

i usług brytyjskich; b) większą konkurencję i liberalizację, co przyczyni się do obniżenia cen; c) obniżenie kosztów związanych ze standaryzacją produkcji; d) ułatwienia eksportowe (niższe koszty transakcji, mniejsze ryzyko kursowe)⁵¹. Blair zapowiadał przeprowadzenie ogólnonarodowego referendum w tej sprawie (na rok 2002 i 2006), jednakże nie zdecydował się na ten krok, wobec wyraźnej niechęci społeczeństwa⁵². Zaproponował także zmianę priorytetów w wydatkach z budżetu wspólnotowego. Wyraźnie podkreślił, iż należy znacząco zredukować nakłady na Wspólną Politykę Rolną (czemu zdecydowanie sprzeciwia się Francja), a zwiększyć nakłady na wdrażanie nowoczesnych technologii, badania naukowe i tworzenie nowoczesnych miejsc pracy. Był to jego zdaniem warunek sprostania konkurencji ze strony krajów azjatyckich (Chin, Indii). Należy także zmodernizować europejski model socjalny tak, aby mógł sprostać wyzwaniom płynącym z globalizacji. Premier Blair w okresie brytyjskiej prezydencji (1 lipca 2005 – 31 grudnia 2005) za najważniejsze reformy Unii Europejskiej uznał: zwiększenie nakładów na badania naukowe i rozwój, aktywną politykę na rynku i pomoc małym firmom⁵³.

Należy stwierdzić, iż polityka gospodarcza rządu T. Blaira odeszła od koncepcji ekonomicznych Keynesa (popytowa teoria dochodu)⁵⁴, wprowadzając politykę propozycyjną. Została ona oparta na zrjonalizowaniu wydatków publicznych, polityki fiskalnej i monetarnej. Za główne wartości zostały uznane: prywatna własność środków produkcji i indywidualna przedsiębiorczość, której podstawą są małe firmy (*small business*)⁵⁵. Inwestowanie w zasoby ludzkie poprzez permanentną edukację stało się celem nadrzędnym. Blair uważał także, iż „państwo dobrobytu” musi być zmodernizowane i dostosowane do wyzwań globalizacji. Zadania socjalne zastały przesunięte w stronę reform sektora publicznego⁵⁶.

⁵¹ National Statistics UK 2002, s. 417.

⁵² Jednym z powodów były także niskie notowania Partii Pracy z powodu udziału tego kraju w działaniach wojennych w Iraku. Decyzja ta „nadszarpnęła” także reputację samego T. Blaira i ten wycofał się także z przeprowadzenia referendum w sprawie wejścia do strefy *euro*, gdyż jego negatywny wynik byłby z góry przesądzony, a to zupełnie pogrążyłoby Partię Pracy.

⁵³ M. Miłkowski, *Jak uratować Europę*, „Gazeta Wyborcza” z 24 czerwca 2005, s. 28.

⁵⁴ John Maynard Keynes – angielski ekonomista. Twierdził, że rząd odgrywa szczególną rolę w stymulowaniu gospodarki przez wzrost nakładów na inwestycje, w wyniku czego powstają nowe miejsca pracy i spada bezrobocie. Ponownie zinterpretował funkcję popytu w gospodarce. Jego poglądy stały się podstawą teoretyczną koncepcji tzw. państwa dobrobytu (*welfare state*). Zawarł je w książce *Ogólna teoria zatrudnienia, procenta i pieniądza* (1936). Zob. J. Kaliński, *Historia gospodarcza XIX i XX wieku*, Warszawa: PWE 2004, s. 24.

⁵⁵ A. Antoszewski, R. Herbut, *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porównawcze*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1995, s. 37-57.

⁵⁶ Tamże.

Koncepcja ustroju gospodarczego została zawarta w statucie Partii Pracy. Jej podstawą miała być „dynamiczna gospodarka, w której przedsiębiorczość rynku i rygor konkurencji łączą się z siłami partnerstwa i współdziałania na rzecz dóbr potrzebnych narodowi i zapewnienia wszystkim możliwości pracy i rozwoju”⁵⁷.

UWAGI KOŃCOWE

Wielka Brytania stanowi szczególny fragment europejskiej gospodarki, polityki oraz tożsamości cywilizacyjnej, charakteryzujący się swoistą specyfiką. Łączy się to głównie z czynnikiem geograficznym. Wyspiarska struktura stwarzała z natury rzeczy pewną peryferyjność, w sensie wzmacniania własnych cech na gruncie słabszych kontaktów z kulturami zewnętrznymi. Przyczyniała się także do rozwoju silnego indywidualizmu Brytyjczyków. Zarazem jednak skłaniała też, w miarę przyrostu ludności, do odległej przestrzennie ekspansji zagranicznej. Od ponad 300 lat nie było tu rewolucji ani wojen, a narodowa tożsamość tworzyła się bez istotnych turbulencji. Budowanie ogromnego imperium wymagało bardziej umiejętności praktycznych a nie wizji ideologicznych. Dlatego też wszystkie zasadnicze przemiany dokonywały się na drodze ewolucyjnej a nie rewolucyjnej. Stąd i brytyjską politykę zawsze cechował daleko posunięty pragmatyzm. Także stopniowy proces integrowania się Wielkiej Brytanii z Europą wynikał z przesłanek o charakterze czysto pragmatycznym. W początkach lat siedemdziesiątych XX wieku, w okresie pogarszającej się koniunktury oraz pierwszego kryzysu paliwowego przeważał długo kontestowany pogląd, że w zespoleniu sił ze Wspólnotami Europejskimi Wielka Brytania powinna szukać wyjścia z trudności. Tym bardziej że w tym czasie Brytyjczycy utracili już wpływy w większości swoich zamorskich posiadłości. Jednakże oficjalne wejście Wielkiej Brytanii do Wspólnot Europejskich nastąpiło zbyt późno, aby kraj ten mógł mieć wpływ na kształt instytucji i polityk wspólnotowych⁵⁸.

Brytyjską politykę w stosunku do Europy cechowały pragmatyzm i bardziej niż w innych krajach rozwinięte podejście instrumentalne. Wielka Brytania zawsze akceptowała członkostwo we Wspólnotach Europejskich tylko wtedy, gdy jego brak szkodziłby jej interesom narodowym, szczególnie w wymiarze gospodarczym⁵⁹. Natomiast w wielu kluczowych obszarach zdanie Wielkiej Brytanii

⁵⁷ *Constitution of The Labour Party: Labour Aims and Values*, [w:] *The Labour Party Rule Book 2003*, s. 3-7.

⁵⁸ W. Wallace, *What price independence? Sovereignty and independence in British politics*, “International Affairs” 1986, nr 62/3, s. 97.

⁵⁹ May, *Britain and Europe*, s. 91.

było niezwykle ważne i była ona w centrum procesów integracyjnych. Jednakże tylko tam, gdzie było to rzeczywiście dla niej korzystne. Zdaniem J. Techaua z Niemieckiego Towarzystwa Polityki Zagranicznej obszary te to przede wszystkim: wspólny rynek, wspólna polityka handlowa⁶⁰, procesy rozszerzenia Unii Europejskiej o kraje Europy Środkowo-Wschodniej i w pewnym zakresie Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa (II filar UE)⁶¹. Należy stwierdzić, iż kraj ten był na peryferiach procesów integracji europejskiej tylko o tyle, o ile wynikało to z przesłanek o charakterze pragmatycznym⁶².

Podsumowując, należy stwierdzić, iż od momentu oficjalnego wejścia Wielkiej Brytanii do Wspólnot Europejskich (1973) problem członkostwa tego kraju pozostaje istotnym elementem polityki wewnętrznej. W latach siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych XX wieku kwestia europejska najbardziej antagonizowała Partię Pracy. Po przegranych wyborach w 1979 roku i objęciu rządów przez premier Margaret Thatcher, partia ta wyraźnie nawoływała do wycofania Wielkiej Brytanii ze struktur europejskich. Dopiero wraz z objęciem przywództwa przez Neila Kinnocka (1983), laburzyści zaczęli bardzo powoli zmieniać swoje stanowisko wobec Europy. Przyjęcie w 1989 roku Europejskiej Karty Socjalnej dawało szansę na częściowe odejście od radykalnych reform premier M. Thatcher. Tę proeuropejską orientację w partii rozwinął w latach 1997-2007 premier Tony Blair, a kontynuował (choć już nie tak intensywnie) jego następca Gordon Brown. Twierdził on, iż „Unia Europejska jest niezbędna Wielkiej Brytanii i odwrotnie”⁶³. Jednakże wciąż widoczny był selektywny udział tego kraju w dalszych reformach Unii Europejskiej⁶⁴.

Od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku problem stosunku Wielkiej Brytanii do Europy dzielił z kolei Partię Konserwatywną. Paradoksalnie, choć to kon-

⁶⁰ Należy zaznaczyć, iż inicjatywa utworzenia wspólnego rynku, którego podstawy i ramy czasowe określił Jednolity Akt Europejski (1986), pochodziła od Brytyjczyków (forsował ją Lord Cockfield). Premier M. Thatcher popierała ten projekt, argumentując, iż „brytyjski biznes zyskałby najwięcej z otwarcia się na rynki innych krajów”. Zob. tamże, s. 114-115.

⁶¹ J. T e c h a u, *Der gebremste Europäer*, „Biuletyn Niemieckiego Towarzystwa Polityki Zagranicznej”, luty 2008, nr 1, s. 2.

⁶² Przykłady to choćby odrzucenie członkostwa w strefie Schengen, wynikające z chęci utrzymania własnej polityki imigracyjnej czy też zdecydowany sprzeciw wobec wejścia do strefy *euro*, u podstaw którego leży potrzeba utrzymania niezależnej polityki gospodarczej, zwłaszcza w kontekście wymiany handlowej z krajami Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (Commonwealth).

⁶³ <http://www.euobserver.com/9/25704>

⁶⁴ Jest to szczególnie widoczne w Traktacie Reformującym, podpisanym 13 grudnia 2007 roku w Lizbonie, gdzie Brytyjczycy uzyskali klauzulę *opt-out* (możliwość wyłączenia) odnośnie do Karty Praw Podstawowych oraz w dziedzinie spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości. Tamże.

serwatyści wprowadzili ten kraj do Wspólnot Europejskich, to wraz upływem czasu na brytyjskiej scenie politycznej nastąpiła zamiana ról. Podczas gdy Partia Pracy zaczęła dostrzegać potrzebę zbliżenia z Europą, to druga partia stała się zdecydowaną przeciwniczką integracji. Stało się to szczególnie widoczne w okresie rządów premier Margaret Thatcher. Jej następca, John Major, złagodził nieco swoje stanowisko wobec Europy, ale jego polityka sprowadzała się do nieustannych prób pogodzenia przeciwników i zwolenników integracji we własnej partii⁶⁵.

Należy stwierdzić, iż członkostwo Wielkiej Brytanii we Wspólnotach Europejskich i Unii Europejskiej ma wyjątkowy charakter. Brytyjskie obawy i sceptycyzm w stosunku do Europy były zawsze widoczne. Wynikały one z różnych powodów. Pierwszym jest niewątpliwie położenie geograficzne. Brytyjczycy zawsze żyli na obrzeżach kontynentu i w związku z tym byli zwrócenii bardziej w kierunku Ameryki, Afryki i Azji. Ich ekspansja kolonialna szła zawsze „w kierunku mórz i oceanów”⁶⁶.

Jedną z przyczyn brytyjskiego eurosceptycyzmu jest wciąż istniejące społeczne przekonanie, iż kraj ten odegrał wyjątkową rolę podczas II wojny światowej i wynikające z tego specyficzne poczucie dumy i wyższości w stosunku do Europy. Niewątpliwie istotny jest także czynnik gospodarczy⁶⁷. Na brytyjski eurosceptycyzm istotny wpływ miały zawsze media (szczególnie prasa), kreując negatywny wizerunek Unii Europejskiej⁶⁸. Również krajowe elity polityczne i biznesowe reprezentują podobne postawy i w związku z tym nie są w stanie przekonać społeczeństwa do korzyści płynących z integracji.

Cechą charakterystyczną polityki Wielkiej Brytanii w stosunku do jednoczącej się Europy było traktowanie jej w sposób zdecydowanie bardziej pragmatyczny i instrumentalny w porównaniu z innymi krajami. W rezultacie udział Wielkiej

⁶⁵ Jak już wspomniano, zaowocowało to wyjściem Wielkiej Brytanii z Europejskiego Systemu Walutowego w 1992 roku. Była to cena za zgodę eurosceptyków na ratyfikację Traktatu z Maastricht. Obecnie Partia Konserwatywna jest generalnie postrzegana jako partia eurosceptyczna. Zob. np. komentarz w „The Economist”, http://www.economist.com/world/britain/displaystory.cfm?story_id=10567190

⁶⁶ Ch. Grant, *Why is Britain eurosceptic?*, Analiza dyrektora Centre for European Reforms w Londynie, s. 1. Zob. więcej na: <http://www.cer.org.uk>

⁶⁷ Gospodarka Wielkiej Brytanii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku rozwijała się znacznie szybciej niż na kontynencie i to było zasadniczą przyczyną, dla której ówczesny premier Tony Blair nie zdecydował się na przeprowadzenie referendum w sprawie wejścia do strefy *euro*. Oczywistym powodem był także brak wystarczającego poparcia społecznego w tej kwestii. Tamże.

⁶⁸ W Wielkiej Brytanii rynek prasowy należy do najsilniejszych w Europie. Ogólny nakład wszystkich krajowych tytułów wynosi 11 mln egzemplarzy, podczas gdy np. we Francji tylko 2,5 mln. Tamże.

Brytanii w procesach integracji europejskiej, które uległy przyspieszeniu po II wojnie światowej, był selektywny. Podstawowym wyznacznikiem brytyjskiego pragmatyzmu był zawsze interes narodowy (rozumiany przede wszystkim w wymiarze gospodarczym), i to niezależnie od aktualnie rządzącej partii politycznej. W kwestiach europejskich w Wielkiej Brytanii miał więc miejsce swoisty ponadpartyjny konsensus.

Elementy tego pragmatycznego podejścia do kwestii europejskiej są także widoczne w polityce koalicyjnego rządu, na czele którego od 2010 r. stoi premier David Cameron z Partii Konserwatywnej. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż jest to pierwszy od zakończenia II wojny światowej gabinet koalicyjny w Wielkiej Brytanii⁶⁹. Nie jest on jednak monolitem w kwestii europejskiej. Najbardziej eurosceptyczni są sami konserwatyści (szczególnie ich prawe skrzydło). Z kolei liberalni demokraci reprezentują bardziej proeuropejską postawę⁷⁰. Generalnie sceptyczne stanowisko Wielkiej Brytanii wobec proponowanych reform strefy *euro* (w tym szczególnie utworzenia unii fiskalnej) nie odbiega zasadniczo od wspomnianych już podstaw, na których został oparty brytyjski konsensus w kwestii europejskiej. Premier Cameron jest pragmatykiem w każdym calu i doskonale dostosowuje się do sytuacji. Nie wahał się przeciwstawić zmianie traktatów europejskich, aby ratować londyńskie City przed nowymi, ostrzejszymi regulacjami⁷¹. Zapewniło mu to wzrost poparcia w sondażach, co było jego zasadniczym celem, chociażby w kontekście sytuacji we własnej partii.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż rząd premiera D. Camerona nie ma jednoznacznych intencji zmierzających do opuszczenia przez Wielką Brytanię Unii Europejskiej. Jednakże należy zwrócić uwagę na fakt, iż relacje brytyjsko-unijne weszły obecnie w fazę dużej niestabilności. Również w społeczeństwie brytyjskim nasilają się postawy eurosceptyczne. Czynnikiem decydującym o wzajem-

⁶⁹ W wyborach do Izby Gmin, które odbyły się w 2010 roku, Partia Konserwatywna nie zdobyła wystarczającego poparcia, aby utworzyć samodzielny gabinet. W związku z tym zaistniała potrzeba utworzenia koalicji z dotychczasową „partią trzecią” – liberalnymi demokratami (na czele z wicepremierem Nickiem Cleggiem).

⁷⁰ Nie zmienia to faktu, iż to jednak Partia Konserwatywna nadaje ton polityce europejskiej, a jedną z przyczyn obecnego brytyjskiego izolacjonizmu w stosunku do proponowanych reform strefy *euro* była konieczność uspokojenia przez premiera D. Camerona antyeuropejskich nastrojów we własnej partii (jej prawicowe skrzydło domaga się m.in. rozpisania referendum nt. wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej). Potwierdza to, iż brytyjska polityka w stosunku do Europy była i jest zdeterminowana przez politykę wewnętrzną. Ch. Grant, *Britain on the edge of Europe*, <http://www.opendemocracy.net/print/63116>

⁷¹ Dotyczą one m.in. wprowadzenia podatku od transakcji bankowych, czemu zdecydowanie przeciwstawia się Londyn. Chodzi oczywiście o londyńskie City, które wciąż jest jednym z najważniejszych centrów finansowych świata. Tamże.

nych relacjach będzie dalszy rozwój sytuacji w strefie *euro*, a przede wszystkim ewolucja koncepcji wspólnego rynku. Jeśli ulegnie on fragmentacji i dezintegracji, najważniejszy argument dla brytyjskiego członkostwa w Unii Europejskiej może zniknąć. Z drugiej strony należy podkreślić, iż z ekonomicznego punktu widzenia wycofanie się Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej nie jest uzasadnione (kraje UE stanowią ok. 50% brytyjskiego eksportu), gdyż trzeba by prowadzić ponowne negocjacje, a Brytyjczycy nie mieliby żadnego wpływu na regulacje unijne. Poza tym wiązałoby się to z dużym ryzykiem ekonomicznym i politycznym⁷². Generalnie jednak Wielka Brytania widzi swoje miejsce poza tworzącym się rdzeniem Unii, skupionym wokół strefy *euro* i nie można już całkowicie wykluczyć chociaż częściowego wyjścia Brytyjczyków ze struktur unijnych.

BIBLIOGRAFIA

1. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

- The Labour Party Manifesto 1970, Labour Party Yearbook 1970, Labour Party Archive, London 1970.
The Labour Party Manifesto 1979, Labour Party Yearbook 1979, Labour Party Archive, London 1979.
Constitution of the Labour Party: Labour Aims and Values, [w:] The Labour Party Rule Book 2003.
Labour's Programme for Britain, Labour Party Yearbook 1973, London 1973
National Statistics UK 2002.

2. OPRACOWANIA

- Antoszewski A., Herbut R., Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porównawcze, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1995.
Ahl M., Szpunar M., Prawo europejskie, Warszawa: C.H. Beck 2002.
Bartlett C.J., A History of Postwar Britain, London: Longman 1977.
Blair T., Trzecia Droga. Nowa polityka na nowe stulecie, [w:] Spory wokół Nowej Trzeciej Drogi, red. T. Kowalik, Warszawa: Scholar 2001.
Butler D., Kitzinger U., The 1975 Referendum, Basingstoke: Macmillan 1976.
Childs D., Britain Since 1945, London & New York: Routledge 2001.
Ciamaga L. [i in.], Unia Europejska. Podręcznik akademicki, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002.
Dobroczyński M., Ekonomiczne mocarstwa Unii Europejskiej, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2002.
Dorey P., British Politics since 1945, Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell 1995.
Frankel J., British Foreign Policy 1945 – 1973, London: Macmillan 1975

⁷² S. Booth, Ch. Howarth, *Trading Places: Is EU membership still the best option for UK trade?*, Open Europe, June 2012, <http://www.openeurope.org.uk/Content/Documents/Pdfs/2012EUTrade.pdf>

- Giddens A., *Trzecia Droga. Odnowa Socjaldemokracji*, tłum. H. Jankowska, Warszawa: KiW 1998.
- Gehler M., Kaiser W., *Christian Democracy in Europe Since 1945*, vol. II, Oxford: Routledge 2004.
- Glyn A., Wood S., *Polityka ekonomiczna Nowej Partii Pracy*, [w:] *Spory wokół Nowej Trzeciej Drogi*, red. T. Kowalik, Warszawa: Scholar 2001.
- Greenleaf W.H., *The British Political Tradition*, vol. II: *The ideological heritage*, London: Routledge 1983.
- Hennesy P., *Whitehall*, London: Fontana 1990.
- Ingle S., *The British Party System*, Oxford: Blackwell 1987.
- Kaliński J., *Historia gospodarcza XIX i XX wieku*, Warszawa: PWE 2004.
- Kitziinger U., *Diplomacy and Persuasion: How Britain Joined the Common Market*, London: Macmillan 1973.
- Mandelson P., Liddle R., *Can New Labour Deliver?*, London: Faber & Faber 1996.
- May A., *Britain and Europe since 1945*, London & New York: Longman 1999.
- Morgan M., *The Politics of Industrial Relations*, Basingstoke 1977.
- Nicholls A., *Britain and the EC: the historical background*, London: Macmillan 1990.
- Ramsden J., *The Oxford Companion to Twentieth Century of British Politics*, Oxford: Oxford University Press 2005.

3. ARTYKUŁY CZASOPISMIENNICZE

- Jassem A., *Wielka Brytania a Wspólnoty Europejskie: aspekty ustrojowo-polityczne*, „*Studia Europejskie*” 2003, nr 1.
- Miłkowski M., *Jak uratować Europę*, „*Gazeta Wyborcza*” z 24 czerwca 2005.
- Sporek T., *Teoria i praktyka głównych założeń europejskiej unii walutowej*, „*Studia Europejskie*” 1997, nr 4.
- Techau J., *Der gebremste Europaer*, „*Biuletyn Niemieckiego Towarzystwa Polityki Zagranicznej*”, luty 2008, nr 1.
- Wallace W., *What price independence? Sovereignty and independence in British politics*, „*International Affairs*” 1986, nr 62/3.
- White M., *Kontynent odcięty*, „*Gazeta Wyborcza*” z 28-29 stycznia 2012.

4. INTERNET

- Grant Ch., *Why is Britain eurosceptic? Analiza dyrektora Centre for European Reforms*, <http://www.cer.org.uk>
- Grant Ch., *Britain on the edge of Europe*, <http://www.opendemocracy.net>
- <http://www.labour.org.uk> – oficjalna strona brytyjskiej Partii Pracy.
- <http://www.europa.eu> – oficjalna strona Wspólnot Europejskich.
- <http://www.economist.com> – „*The Economist*”.

BRITAIN IN THE EUROPEAN COMMUNITIES
AND EUROPEAN UNION

S u m m a r y

The relationship between Britain and Europe has always been strained. Europe has been seen as a menace rather than an opportunity. Britain used to slow down the process of integration and consequently has often fallen behind and had no choice but to catch up. However, the portrayal of Britain as an “awkward partner” is only partly justified. Based on its specific understanding of national sovereignty, Britain has developed a much more pragmatic and instrumental approach towards Europe. Nevertheless, the country was a strong driving force of integration in many crucial fields, like the single market or trade policy. Britain has always accepted its membership in the European Communities only when exclusion from them could threaten Britain’s national interest, mainly in the economic dimension. Thus Britain’s membership in the Communities has always been selective. Britain decided to join the European Communities mainly because of its poor economic performance in the beginning of the 1960s.

Słowa kluczowe: Wspólnoty Europejskie, Wielka Brytania, suwerenność, pragmatyzm.

Key words: The European Communities, Britain, relationship, sovereignty, pragmatism.